

Atmosfære – byers X-faktor

Innledning

Bygninger, gater og plasser kan være oppløftende, eller nedslående, lyse eller kalde. De kan vekke kreativitet eller destruktivitet, være inkluderende eller ekskluderende. Byrom kan uttrykke autoritet eller egalitet (universitetsområde versus torg).

Det er en akseptert tanke at byens fysiske form påvirker hvordan vi er som mennesker og samfunnsborgere. Samtidig vekker fysiske former fornemmelser og følelser. Sett å denne måten blir byens fysiske fremtredelse mer enn fasader og omgivelser, byens materielle form blir *stemningsskapende*.

Den tyske filosofen Gernot Bohme ser slike stemningskvaliteter som *atmosfærer*. I dette foredraget vil jeg argumentere for at atmosfære er avgjørende for en bys attraktivitet som bosted, turistdestinasjon og sted for investering og innovasjon. Det vil si at samtidig som atmosfære omhandler estetikk og trivsel, har det også en sosioøkonomisk dimensjon.

Bymiljø dominert av høyhus i glass og betong skaper andre atmosfærer enn småskala trehusbebyggelse. Selv om arkitektur kan hevdes å være en atmosfæreprodusent, er det viktig for dette foredraget å vise at en bys atmosfære ikke kan reduseres til spørsmål om arkitektur og fysisk form. Urbane atmosfærer kan ikke reduseres til det bygde bymiljø. Tradisjonelt blir urbane miljøers kvalitet i stor grad vurdert ut fra visuelle kriterier.

Med utgangspunkt i Bohme sin urbane filosofi vil jeg argumentere for at urban atmosfære erkjennes gjennom hele sansespektret av lukter, lyd og lys, der livsformer og det liv som leves i byen er avgjørende for byens atmosfærekvalitet.

Hva er atmosfære?

Å erkjenne atmosfære er å fornemme hvordan kroppen befinner seg innenfor ulike omgivelser. Slik gjøres kroppen og dens sanser til basis for urban erkjennelse. Det vil si hvordan vi opplever og forstår byens.

Mens dagens omdømmebygging ser byen ut fra et formålsrettet perspektiv; ut fra det betraktende blikk, er den innlysende hverdagslighet atmosfærebegrepets anliggende. Det viktige er ikke hvordan byen fremstår, men hvordan den faktisk er å leve og ferdes i.

Urbane atmosfærer skapes av de mennesker som bruker byen. Det vil si at atmosfærer er et uttrykk for det liv som leves i byen og hvor i byen det leves liv. Folketomme gater og torg har ikke bare mistet sin stedskvalitet, men sine atmosfærer.

Atmfærebegrepet og tradisjonell plantenkning

Et planpolitikk med vekt på det materielle og fysiske byrom, på form, arkitektur og design, vil ut fra et atmosfære perspektiv ikke være til strekkelig for en bærekraftig by. Slik jeg vil understreke i dette foredraget, må fremtidens byutviklingsstrategier i større grad enn tidligere vektlegge betydningen av hele sansespektret, der sosialpolitikk og kulturforståelse vil være nødvendig kompetanse:

- Hvem skal bo i byen og spørsmål om gentrifisering
- Den flerkulturelle globale byen

Atmosfærebegrepets vitenskapelig status

Selv om atmosfære sterk kan fornemmes, har det en uhandgripelig karakter, og dermed en uklar vitenskapelig status. Atmosfærebegrepet utfordrer derfor den klassiske vitenskapsfilosofien der hvert objekt ytrer seg gjennom volum og utstrekning.

Sett fra et atmosfære perspektiv er ikke bygninger, gater og torg sluttede enheter, men fysiske manifestasjoner som trer frem og favner sine omgivelser. De representerer ikke bare en gitt lokalisering, men blir meningsfulle i relasjon til andre fremtredelsesformer. Det er nettopp i denne sammenhengen til andre manifestasjoner at atmosfære utstråles.

Atmosfærebegrepet undergraver dermed synet på bygninger, gater og torg som sluttede enheter, til fordel for en relasjonell, performativ virkelighet, der *sammenheng*, *stemning* og *utstråling* blir meningsbærende i opplevelsen av byer og byrom.

Lukt, lys og luft som viktige atmosfæreprodusenter

I følge Bohme er en by uten lukt det samme som en person uten karakter. Lukt er en essensiell kvalitet ved en bys atmosfære. I motsetning til det synlige kan ikke lukt unnviktes. Det er en kvalitet som omgir oss på en intens og tilstedeværende måte.

Lukt gjør det mulig å identifisere steder og identifisere oss selv med steder. Lukt vekker øyeblikkets erkjennelse og

gjenskaper minner. Lukt kan være like fremtredende i bybilde som for eksempel bygninger. Lukt har sin tidssyklus (flo/fjære), og skifter gjennom årstider, dager og døgn. Lukt har sine år og århundre. Lukt markerer grenser, definerer bydeler og kan være en romlig markør når vi beveger oss gjennom byens sosiale landskap.

I likhet med lukt, skaper lys særskilte atmosfærer. Dagens sjøfrontutbygginger, med maksimal tomteutnyttelse, og dermed etasjehøyde, har blitt kritisert for å forringe lyskvaliteten på bakkeplan, skyggelegge bakenforliggende bomiljø og ødelegge opplevelser av byers naturlige topografi (jfr. NIBER-Rapport for sjøfronten i Stavanger og Barcode i Oslo). Det er ikke en akseptabel bypolitikk at noen får sol og utsikt, mens andre mister lyskvalitet og siktlinjer. Et bredt spekter av forskning bekrefter at lys er nødvendig for trivsel, men også avgjørende for hvordan arkitektur og byrom oppleves.

Arkitekten Norberg-Schultz diskuterer nettopp hvordan en sørlig sol i senit skaper andre lysforhold enn lange skandinaviske skygger. I sørlige solrom vil bygninger større grad fremstå med en individuell og distinkt karakter, mens de lange linjer som preger det nordiske lyset vil fragmentere former og ha det vertikale mer enn det horisontale som sin idealform. Nordiske byrom dominert av høyreiste horisontale former vil ut fra en slik tanke skape "hjemløse" byer som da heller ikke vil være atmosfære fremmende (52 etasjer på Bryne).

Historisk dybde som atmosfærefremmende

Historisk dybde kan være atmosfærefremmende. Her refereres ikke primært til autentiske og aldersbestemte bygningsmiljøer, men mer en opplevelse av byens tidsdybde; byrom som "biografier".

Restaurerte bymiljøer og vernede bygningslandskap er derfor ingen garanti for god atmosfære. I enkelte tilfeller kan slike byrom fremtre som kulisser; museale og manipulerte bylandskap som forsøker å skape et image mer enn en levende by (jfr. Gamle Stavanger og bymiljøer på Sørlandet versus Langgata i Sandnes og Øvre Holmegate i Stavanger).

Det er ikke mulig å verne seg frem til gode atmosfærer. Utfordringen ligger heller i å skape en "historisk gjennomsiktighet" en transparent der det gamle inngår i dialog med det nye både i form og stemning (Jærmuseet, Kjøpesentret Blå Magasin i Stavanger sentrum).

En viktig utfordring er derfor hvordan ny arkitektur integreres med eksisterende bygningsmiljøer. Samtidig som ny arkitektur kan ødelegge en bys atmosfære, kan den også styrke disse kvalitetene (Kulturhuset i Kristiansand). Dette viser at atmosfærebegrepet har en rettmessig plass i debatter om utbygging, bevaring og sanering.

Atmosfære som intersubjektivt

Selv om atmosfære har basis i vår intersubjektive opplevelse av et sted, er det også noe som skapes fra den ytre verden; fra gjenstander, bygninger og fysiske omgivelser som natur. Det betyr at atmosfære til en viss grad kan diskuteres på et generelt plan. Det kan søkes

grader av enighet og hvilke atmosfære som preger et byrom uten at det finnes hjemmelsgrunnlag for en absolutt sannhet. Dette gjør atmosfærebegrepet til et operativt og intersubjektivt begrep i bypolitisk planlegging.

(Atmosfære ligger mellom objekt og subjekt, noe som gir det svak vitenskapelig legitimitet. Tradisjonell vitenskapsteori aksepterer bare kunnskap som utledes på basis av objekt eller subjekt eller relasjoner mellom objekt og subjekt).

Interurban konkurranse, imagebygging og atmosfære

Atmosfære kan iscenesettes med tanke på å gripe fatt i menneskers sinnstemming for å fremkall følelser, og dermed ønskede handlinger:

- Atmosfære som markedsføringsstrategi og byens som iscenesatt salgsobjekt i den interurbane konkurransen
- Byer som teater
- Vern og nostalgi
- Forholdet mellom skapt og reell urbanitet

Konklusjon: Hvorfor er atmosfærebegrepet viktig

Økt globalisering har medført en maktforskyvning fra nasjonale til overnasjonale organer. Dette har gjort at den økonomiske politikken i vesentlig grad forflyttes utenfor nasjonalstatlig myndighet og kontroll. Globalisering og neoliberalisering har fremmet byer som selvorganiserte økonomiske enheter. Den globale økonomiens orientering mot regional produksjon og mikroøkonomi har samtidig hevet byers status som politisk og økonomisk plattform.

Politisk og økonomisk svekkelse av nasjonalstaten har gjort byer mer selvstendige, men også sårbare innenfor et interurbant konkurranseregime der byer og regioner konkurrerer med hverandre om å tiltrekke innovasjon og investering. I tillegg til en intellektuell kapital og gode forskningsmiljøer, er bymiljø den viktigste konkurransefaktor; gode, grønne og levende bymiljø.

En bypolitisk strategi for å møte økt interurban konkurranse er imagebygging som er et ideologisk og retorisk markedsprosjekt der språk og visuelle virkemidler brukes i kampen om kapital (Forholdet mellom reell og imaginær urbanitet):

- Kultur som interurbant konkurranseelement (jfr. Stavanger)
- Kunnskap (Silicon Vally og Fens Vally)
- Bymiljø som gjennomgående konkurranselement

Overgangen fra en nasjonaltbasert råstoff økonomi til en global service og kunnskapsøkonomi gjør at bedrifter står lang relativt fritt til å etablere sin virksomhet. Min påstand er at ingen ønsker å skape og bo i byer med dårlig atmosfærekvalitet. Atmosfære er dermed ikke bare et spørsmål om estetikk og trivsel, atmosfære har også sosiøkonomisk relevans.

Lise Nordenborg Myhre